

GEORGI
GOSPODINOV
LIŪDESIO
FIZIKA

Iš bulgarų kalbos vertė Laima Masytė

R A R A

Vilnius, 2022

PROLOGAS

Gimiau 1913 metų rugpjūčio pabaigoje vyriškos lyties žmogumi. Tikslios datos nežinau. Kelias dienas buvo laukiama, ar išgyvensiu, ir tik tada buvau įrašytas į knygą. Taip buvo elgiamasi su visais naujagimiais. Vasaros darbai ėjo į pabaigą, reikėjo šį bei tą surinkti nuo laukų, karvė apsiveršiavo, su ja buvo daug rūpesčių. Prasidėjo Didysis karas. Persirgau jį kartu su kitomis vaikiškomis ligomis: vėjaraupiais, tymais ir panašiai.

Gimiau likus dviem valandoms iki saulėtekio vaisine musele. Mirsiu vakare, saulei nusileidus.

Gimiau 1968 metų sausio 1 dieną vyriškos lyties žmogumi. 1968-uosius atsimenu puikiai. Iš šių metų neprisimenu nieko. Net nežinau, kelinti dabar metai.

Visada buvau gimęs. Vis dar menu Ledynmetį ir Šaltojo karo pabaigą. Mirštančių dinozaurų (abiejų epochų) vaizdas yra vienas iš nepakenčiamiausių dalykų, kuriuos man yra tekę regėti.

Vis dar nesu gimęs. Laukiu. Esu minus septynių mėnesių taške. Nežinau, kaip skaičiuojamas šis neigiamas laikas įšciose. Esu toks didelis, tokia didelė (mano lytis vis dar nežinoma) kaip alyvuogė, sveriu gramą su puse. Mano uodega pamažėle sūsta. Manyje esantis gyvūnas pasitraukia modamas nykstančia uodega. Regis, esu išrinktas būti žmogumi. Čia tamsu ir jauku, esu pririštas prie kažko, kas kruta.

Gimiau 1944 metų rugsėjo 6 dieną vyriškos lyties žmogumi. Karo metai. Po savaitės mano tėvas išvyko į frontą. Mano motinai išdžiūvo pienas. Viena bevaikė moteris norėjo mane pasiimti ir užauginti, įsisūnyti, bet manęs neatidavė. Kiauras naktis klykdavau iš alkio. Vietoj čiulptuko man duodavo duonos, pamirkytos vyne.

Pamenu, kad buvau gimęs erškėtrožių krūmu, kurapka, ginkmedžiu, sraige, debesiu birželį (prisiminimas trumpas), violetiniu rudeniniu kroku netoli Halenzės, per anksti pražydusia vyšnia, sukaustyta vėlyvo balandžio sniego, sniegu, sukausčiusiu apgautą vyšnios medį...

Aš esame.

I. LIŪDESIO DUONA

BURTININKAS

Ir tada toks burtininkas stvėrė man nuo galvos kepurę, prakišo kiaurai ją pirštą ir praurbė štai tokią skylę. Aš paleidau dūdas – kaipgi pareisiu namo su kiaura kepure! O jis nusikvatojo, pūstelėjo į kepurę ir ši, o stebukle, vėl virto tokia, kokia buvo. Didis burtininkas.

Taigi jis – fokusininkas, seneli, girdžiu save sakant.

Tais laikais buvo burtininkai, atkirto senelis, tik vėliau jie tapo fokusininkais.

Bet aš jau patekau ten, man dvylika, greičiausiai eina 1925-ieji. Štai penkinė, spaudžiu ją delne, šis prakaituoja, jaučiu monetas briauną. Pirmą kartą mugėje esu vienas ir su pinigais.

„Žmonės, čionai... Ateikit pažiūrėt į gyvatę pitoną, nuo galvos iki uodegos galiuko – trijų metrų ilgio, o nuo uodegos iki galvos – dar tiek pat.“

Vaje, kas tai per gyvatė, šešių metrų ilgio... Ė, pala, kur be pinigų, duok šen penkinę... Bet kad aš tiek ir teturiu, už kažkokią gyvatę visų neatiduosiu...

Priešais parduoda pomadas, kosmetinį molį ir plaukų dažus.

„Dažai plaukaaams, protas kvailiaaams...“

O kas ten per žmogus, aplink kurį susispietę tiek šniurkščiojančių bobų?

„Nikolčė, karo belaisvis, pargrižo namolio, ir nugirdo, kad jauna jo pati su kitu susidėjusi, Nikolčė patyko ją prie šulinio ir nusuka jai sprandą, o galva kad skrieja, o skriedama vapa, oje, Nikolče, ką gi tu padarei... Cha, raudokit dabar bobos...“ Ir bobos rauda, ir plaukus raunasi... „Ir nusipirkit po dainyną, kad suprastumėt, kokia klaida padaryta, nekalta žmona pražudyta...“ Dainynų pardavėjas. Ech, ir kokios gi būta tos klaidos?..

Minia mane stumdo, o aš mygu pinigą, žiūrėk, kad nenugvelbtų, kartojo tėvas įduodamas man monetą.

Galopu – pirkti sirupo „Agopo“ – parašyta didelėmis, it sirupas rožinėmis raidėmis. Nuryju seilę. Gal išgerti vieną...

„Paskanauk cukrinių gaideelių...“, – gundo mane nelabasis, apsirėdęs senute armėne. „Kas sumoja, čia sustoja...“ Ką pasirinkti? Sirupą ar gaidelius? Stoviu, ryju seiles ir niekaip nevalioju apsispręsti. Manyje tūnantis senelis niekaip neapsisprendžia. Štai iš kur tas vėliau šitaip mane kankinsiantis neryžtingumas. Regiu save ten sėdintį, liesą, ištįsusį, su šašuotu keliu, kepure, kurią prakiurdys burtininkas, išsižiojusį ir apspangusį nuo pasaulio brukamų vilionių. Atsitraukiu dar truputį, regiu save iš paukščio skrydžio, aplink mane visi tik bruzda, o aš stoviu, stovi ir mano senelis, dviese viename kūne.

Tik šast – kažkieno ranka numauna man nuo galvos kepurę. Vadinasi, atsidūriau prie burtininko stalelio. Ramiai, aš nepravirksiu, puikiai

žinau, kas dabar nutiks. Aure, burtininko pirštas išvirškščioje kepurės pusėje, vajeckau, kokia skylė! Aplink mane susispietusi minia plyšta juokais. kažkas plekšteli man per pliką sprandą, kad net ašaros ištrykšta. Laukiu, bet burtininkas, lyg būtų pamiršęs tęsti triuką, padeda prakiurdytą kepurę į šalį, tiesia ranką man prie burnos, pasuka ore pirštus ir, o siaube, mano lūpos užrakintos. Nepajėgiu jų praverti. Apstulbau, susigrūdę žioplanėtojai bemat sprogs iš juoko. Bandau ką nors išrekti, bet iš gerklės atsklinda vien mūkimas. Mmmm. Mmmmm.

„Haris Stojevas¹ atėjo į muge, Haris Stojevas grįžo iš Amerikos...“

Stambus vyras miestišku kostiumu praskiria pagarbiai šnabždančią ir jį sveikinančią minią. Haris Stojevas – antras Danas Kolovas², bulgarų svajonė. Jo kojos kainuoja vieną milijoną amerikoniškų pinigų, prataria kažkas man už nugaros. Surakina kojomis ir smaugia, priešininkas nebeįstengia nė krustelėt. A, tai vadinama kilpa, šnabžda kitas.

Aišškiai įsivaizdavau prismaugtus galiūnus, suvirtusius vienas šalia kito ant kilimo, ir jaučiau, kaip man ima stigti oro, sakytum, būčiau patekęs į Hario Stojevo gniaužtus. Skubu pasišalinti, o minia seka jam įkandin. Ūmai už nugaros išgirstu šaukiant:

– Žmoonės, čionai... Vaikas su jaučio galva. Stebuklas neregėtas. Mažasis Minotauras iš Labirinto, vos dvylikos metų... penki levai pravalgomi, penki levai prageriami, už penkis levus visą gyvenimą pasakosit, ką teko išvysti.

Kaip liudija mano senelio atmintis, čia jis neužsuko. Bet dabar aš esu to prisiminimo mugėje, aš esu jis ir mane nesulaikomai magina užsukti pažiūrėti. Atiduodu penkinę, atsiseikinu su primeluotų šešių metrų ilgio pitonu, su atšaldytu „Agopo“ sirupu, belaisvio

1 Charalambi Stefanov Stojev (1898–19??) – bulgarų imtynininkas (vert. past.).

2 Dončo Kolev Denev (1892–1940) – legendinis bulgarų imtynininkas (vert. past.).

Nikolčės istorija, bobutės armėnės cukriniais gaideliais, Hario Stojovo kilpa ir neriu į palapinę. Pas Minotaurą.

Nuo čia senelio prisiminimo gija išplonėja, bet nenutrūksta. Senelis tikino nedrįšęs įeiti, o aš įžengiu. Jis nutylėjo. Nes aš esu čia, jo prisiminime, ar galiu eiti toliau, jeigu jis čia iki manęs neužėjo? Nežinau, bet kažkas čia ne taip. Jau atsidūriau labirinte, pasirodo, tai – erdvi pustamsė palapinė. Tai, ką regiu, nepaprastai skiriasi nuo mano mėgstamos senovės Graikijos mitų knygos su nespalvotomis iliustracijomis, kur pirmą kartą pamačiau pabaisą Minotaurą. Jis visiškai kitoks. Šitas Minotauras ne baisus, o liūdnas. Melancholiškas Minotauras.

Palapinės viduryje stovi geležinis narvas, maždaug penkių šešių žingsnių ilgio ir kiek aukštesnis už žmogų. Ploni metaliniai virbai ėmę tamsėti nuo rūdžių. Viename narvo kampe patiestas čiuzinys ir stovi nedidelė trikojė kėdutė, kitame – kibiras vandens, paskleista šiaudų. Vienas kampas skirtas žmogui, kitas – žvėriui.

Minotauras sėdi ant kėdutės, nugarą atsukęs į žiūrovus. Šokiruoja ne tai, kad jis panėši į žvėrį, o kad kažkuo panašus į žmogų. Šiurpina kaip tik tai, kas žmogiška. Jo kūnas berniukiškas, visai kaip mano.

Pirmieji jaunuoliški gyvaplaukiai ant kojų, pėdos ilgais pirtais, nežinia kodėl tikėjaisi išvysti kanopas. Trumpos, kelius siekiančios išblukusios kelnės, trumparankoviai marškiniai ir... jauno buliaus galva. Šiek tiek neproporcingai didoka, plaukuota ir sunki. Tarytum gamta ūmai būtų smarkiai suabejojusi. Vidurkely tarp buliaus ir žmogaus viską apleido, pabūgo arba išsiblaškė. Toji galva nėra nei vien buliaus, nei vien žmogaus. Kaip apibūdinti, jeigu žodžiai stringa gerklėje, dvejoja prabilti. Veidas (ar snukis?) – ištįšęs, kakta – mažumėlę pasislinkusi atgal, bet masyvi, su atsikišusiu kaulu virš akių. (Tiesą sakant, visų mūsų giminės vyrų kaktos forma yra

panaši. Nevalingai perbraukiu ranka sau per kaukolę.) Apatinis jo žandikaulis stipriai atsikišęs, tvirtas, lūpos gan storos. Daugiausia gyvuliškumo visada slepia žandikaulis, iš čia gyvulys pasitraukia paskiausiai. Dėl pailgo ir iš šonų suploto veido (arba snukio) jo akys buvo atstu viena nuo kitos. Visas priekis padengtas kažkokiais rusvais pūkais, ne barzda, o pūkais. Tik arčiau ausų ir sprando pūkai sutankėję į kailį, plaukai veši nevaldomai, visom kryptim. Ir vis dėlto tai yra labiau žmogus nei kas nors kita. Jo viduj glūdi kažin koks liūdesys, nebūdingas jokiai gyvūnei.

Kai į palapinę priguža žmonių, vyras verčia berniuką Minotaurą atsistoti. Šis atsikelia nuo kėdutės ir pirmą kartą pažvelgia į susirinkusiuosius palapinėje. Žiūrinėja mus kraipydamas galvą, nes jo akys šonuose. Man pasidingoja, kad į mane spitrėja ilgėliau. Ar tik nebūsime to paties amžiaus?

Žmogus (jo šeimininkas ar globėjas), įsivedęs mus į palapinę, pradeda pasakoti. Tai savitas legendų ir biografijos šiupinys, sudėliotas dažnai porinant šią istoriją mugėse. Istoriją, kurioje laikai vejas vieni kitus ir susipina. Kai kurie įvykiai nutinka dabar, kiti – tolimoj, atmintyje neišliekančioj praeity. Erdvės taip pat sumyšta, rūmai ir rūšiai, Kretos karaliai ir čionykščiai aviganiai stato šios istorijos apie berniuką Minotaurą labirintą, kol galiausiai jame pasiklysti. Lyg labirintas vinguriavo toji istorija ir, deja, niekada neįstengčiau grįžti jos pėdomis. Istorija su nebyliais koridoriais, trūkinėjančiomis pasakojimo gijomis, akligatviais ir akivaizdžiais neatitikimais. Kuo neįtikinamiau ji skamba, tuo labiau ja įtiki. Blanki ir tiesi istorijos linija – vienintelis būdas, kaip dabar, išblėsus ano pasakojimo magijai, gebėčiau ją perpasakoti, – skamba maždaug šitaip.

Helius, berniuko senelis iš motinos pusės, buvęs atsakingas už saulę ir žvaigždes, vakare jis uždarydavęs saulę ir išgindavęs

žvaigždes į dangų, kaip išginama kaimenė į ganyklą. Ryte suvardavęs kaimenę ir išleisdavęs ganytis saulę. Senolio dukra Pasifutė, berniuko motina, buvusi romi ir daili; ji buvo ištėkėjusi už vieno didžio karaliaus, karaliavusio tenai, tose salose. Tai buvo labai seniai, dar prieš karus. Tos karalystės būta turtingos, pats Viešpats (tenykštis) gurkšnojęs sau rakiją su salų karaliumi, juodu viens antrą godoję, tasai dievas jam net dovanojęs didelį bulių baltutėliu kailiu. Tada prabėgę daug metų ir Viešpats pareikalavęs to buliaus aukurui. Pagailo karaliui Miniui („Minojui, Minojui“, šūktelėjo kažkas) buliaus ir nutarė jis apgauti Viešpatį ir paskersti kitą bulių, kuris taip pat buvęs stambus ir gerai penėtas. Bet Viešpatį ar apgausi? Viską jis supratęs, užsirūstinęs ir taręs sau, na, palauk tu man, tuoj suprasi, su kuo turi reikalą. Ir padaręs taip, kad romi ir ištikima Miniaus pati Pasifutė ištikimybę savo vyrui sulaužė su anuo gražuoliu bulium. (Minioje išsyk pasigirdo smerkiamas šūksnis.) Šitaip gimęs kūdikis – kūnas žmogaus, o galva ir snukis – buliaus. Motina jį maitinusi ir auginusi, bet apgautasis karalius Minius neįstengęs išverti tokios sarmatos. Širdis jam neleidusi nužudyti kūdikio minotauriuko, tad paliepęs įkalinti jį rūmų rūsyje. O tasai rūsys buvęs tikras labirintas, vienas meistras mūrininkas taip jį pastatęs, kad sykį į vidų įėjęs lauk nebeišsigausi. Meistro tikriausiai būta iš mūsų kraštų, mūsų šio, nes geriausi mūrininkai – pas mus, o graikai tingūs. (Palapinėje nuvilnijo pritiriamas klegesys.) Po teisybei, tai ir anas meistras iš to naudos neturėjęs, bet tai visai kita istorija. Taigi, įmetė į tą rūšį vaikelį, trejų metų, atplėšė nuo motinos ir tėvo. Įsivaizduokite, kaip jis jautėsis, mažas angelėlis, toj tamsioj belangėj. (Čia žmoneliai ėmė šniurkščioti, nors patys su savo bambliais elgėsi lygiai taip pat, tiesa, už storų rūsio durų juos įkišdavo ne amžiams, o tik valandai dvim.) Įmestas į tamsumą, porino toliau pasakorius, berniukas raudojęs per dienas ir naktis, šaukęsis motinos. Galop Pasifutei pavyko išmaldauti to mūrytojo, pastačiusio labirintą, slapta išnešti

berniuką, o į jo vietą nuvesti tikrą jauną bulių. Bet knygoje ne taip parašyta, vėl prasižijo visažinis iš minios. O tai, atkakliai savo laikosi pasakotojas, telieka tarp mūsų, kad Kretos karalius Minius nesužinotų apie apgaulę, nes jis dar apie tai nesuuodė. Taigi, šitaip slapta buvo išlaisvintas berniukas buliaus galva, tada, irgi slapta, įlaipintas į laivą, plaukiantį Atėnuosna (tą patį, kuris leidosi paimti septynių atėniečių merginų ir jaunuolių, neva tam Minotaurui paaukoti). Išlipa iš laivo mažasis Minotauras Atėnuose, ten jį aptinka senas žvejas, prigludžia savo trobelėje, globoja metus dvejus, paskui perduoda vienam mūsų žmogui, piemeniui, šis žiemą buvo nulipęs nuo kalnų ganyti savo bulių bandos pietuose, net prie Egėjo jūros. Paimk jį, taręs žvejas, nes tarp žmonių jis negalėsias gyventi, tad gal buliai jį priims kaip savą. Tai va, prieš kelerius metus tasai piemuo man asmeniškai jį perdavė. Ir buliai, sako, jo nepriima, nelaiko saviškiu, baidosi, mano banda išsibėgioja, nebegaliu jo su savimi vedžiotis. Nuo tos dienos lankomės mugėse su vargšeliu našlaitėliu, paliktu motinos ir tėvo, nei žmogumi tarp žmonių, nei buliumi tarp bulių.

Pasakojant šią istoriją Minotauras nulenkia galvą, tarsi ne apie jį būtų šnekama, tik retkarčiais išleidžia duslų gerklinį garsą. Tokį patį, kokį leidau ir aš, kai mano burna buvo užrakinta.

O dabar parodyk, kaip geri vandenį, nurodė šeiminkas, ir Minotauras akivaizdžiai nenoriai parklupo ant kelių, įmerkė veidą į kibirą ir triukšmingai sriūbtelėjo. O dabar pasveikink šiuos geruosius žmones. Minotauras tyli, žiūri akis nudūręs žemėn. Pasveikink žmones, pakartojo vyras. Staiga pamačiau, kad vienoje rankoje jis laiko pagalį su aštriu smaigu ant galo. Minotauras praveria burną ir veikia išurzgia gilų, džeržgiantį, nedraugingą „Mūūūū“...

Tuo seansas ir baigtas.

Prieš išeidamas (paskutinis) iš palapinės atsigręžiau, akimirką mūsų žvilgsniai vėl susitiko. Vargu, ar kada nors pavyks atsikratyti jausmo, kad iš kažkur man šis veidas pažįstamas.

Lauke ūmai pajaučiau, kad mano burna vis dar užrakinta, o kepurė prakiurdyta. Puoliau prie stalelio, o burtininko nelikę nė padučių. Šitaip išėjau iš prisiminimo arba veikiau palikau ten dvylikametį senelį. Su užrakinta burna ir suplėšyta kepure. Bet kodėl jis nuslėpė, kad buvo įjėjęs į palapinę pas Minotaurą?

MŪŪŪ

Tąsyk nieko jo nekamantinėjau, nes būtų supratęs, kad galiu patekti į svetimus prisiminimus, o tai buvo užvis didžiausia mano paslaptis. Be to, nekenčiau Geltonojo namo, į kurį būčiau nuvežtas, kaip buvo nuvedinta akloji Marijka, nes regėjo turinčius nutikti dalykus.

Vis dėlto man pavyko šį tą iššniukštinėti iš senelio seserų, jų buvo septynios, kiekvieną vasarą jos atvažiuodavo aplankyti senelio, smulkutės, išvien juodai apsirengusios, liesos it žiogai. Viena popietę priliptau prie stambiausios ir šnekausios iš jų ir ėmiau kamantinėti, kokio senelio būta vaikystėje. Iš anksto nupirkau jai vaflių ir limonado, visos jos stačiai alpo dėl saldėsių, šitaip išgavau visą istoriją.

Sužinojau, kad vaikystėje mano senelis staiga tapo nebylys. Sugrįžęs iš kaimo mugės tik mūkė, neįstengė nė žodžio pratarti. Motina nuvedė jį pas senolę Gyduolę, kad išburtų iš lydytos kulkos. Ši tik pažvelgusi į jį ir tarusi „šitas vaikas patyrė didžiulę baimę, štai kas“. Paskui paėmusi truputį alavo, įdėjusi į geležinį puodelį, pakaitinusi ant ugnies, kol alavas išsilydęs ir ėmęs čirškėti. Liejant kulką alavas įgauna pavidalą to, kas tave nugąsdino. Baimė sulenda į alavą. Tada kelias naktis reikia miegoti su tuo gabalėliu, paskui numesti į upę, į tekantį vandenį, kad srovė toli nuneštų. Tris kartus senolė Gyduolė